

PRIMUM NON NOCERE

Şadi İdem

Topluşsal Ekoloji Dergisi'nin 4. sayısının ana dosya konusu "Biyoteknoloji, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar" idi. Adı geçen sayımızda daha çok günümüzde kapitalizmin bitmek bilmez kâr hırsıyla belirlenen biyoteknoloji meselesini irdelemeye çalışmıştık. Osman Elbek'in "**Şeker Çocuklar**" adlı yazısında da belirttiği gibi amacımız "biyoteknolojinin iktidar ve tahakküm ile ilişkisi, insani ihtiyaçların tümünü metalaştıran neoliberal sistemin biyoteknolojiyi egemenliğine alma çabası/başarısı, doğa alanında yaşanan genetik müdahalenin toplumsal olaylara yansıtılabilme ihtimalini tartışabilmek" idi. Öte yandan bu dosyanın sadece teknoloji boyutuyla değil bu boyutu da içerecek şekilde pek çok boyutuyla tartışmamız gerektiğini vurgulamaktı.

İtiraf etmek gerekir ki, dergide yer alan yazılar, biyoteknolojinin daha çok "karanlık yüzü" üzerinde şekillendi. O yüzden Osman Elbek'in eleştiri yazısını Türkiye'de yapılan biyoteknoloji tartışmalarını başka bir boyutta zenginleştirmek adına önemli görüyorum.

Gerçekten biyoteknolojinin yaşadığımız bu koşullarda bir "insani", daha doğrusu insanı içeren ancak onunla sınırlı kalmayarak tüm doğayı da kapsayacak şekilde "aydınlık yüzü"nden bahsetmek mümkün mü? Bence diğer önemli bir soru da ekolojik yönelimli ve özgürlükçü bir toplumda/dünyada biyoteknolojinin yeri ne olmalıdır? sorusudur. Dahası böylesi bir toplumda biyoteknolojiyi nereye kadar kullanmalıyız? Bizi bu noktada sınırlayacak ya da geliştirecek etik değerler neler olmalıdır? Tabii ki yukarıdaki soruların tamamını burada "çözecek" durumda olmadığımızı, böylesi bir iddiamızın olmadığını, ancak bu boyutları da tartışmamız gerektiğinin bilincindeyiz.

Osman Elbek yazısına diyabetli bir çocuğun yaşamını doğrudan etkileyen "insülin" ile

başlıyor. Ve ekliyor, "ne dersiniz genetiği değiştirilmiş bir organizmanın ürettiği tedavi seçeneğini "şeker çocuklar" a sunmayalım mı?" Tabii ki sunalım. Buna kimsenin itirazı yok. Pek çok aşırı ve ilacı gerek koruyucu gerekse tedavi edici sağlık hizmetlerinde bugün kullanıyoruz. Burada belki şu ayrıntıyı vurgulamakta yarar var: Biyoteknolojinin tıp alanında nereye kadar kullanılması konusunda yapılan tartışmalarda ağırlıklı olarak iki ayrı görüşün öne çıktığını söyleyebiliriz. Bazıları biyoteknolojinin hiçbir etik değer ile sınırlandırılmayıp her tür hastalıkta kullanılmasını savunuyor. Kimileri somatik yani bedensel hastalıkların tedavisinde ya da tek gene bağlı olarak ortaya çıkabilen bazı hastalıkların tedavinde biyoteknolojinin kullanılmasına onaylarken, nesilden nesile aktarılacak genler ile oynamanın ileride nelere yol açacağının bilinemeyeceğinden ve sonraki nesilleri de etkileyeceğinden bu tür uygulamalara karşıdır. İkinci yaklaşımın etik olduğu söyleyebilirim. Kaldı ki, hastalıkların nedenlerine baktığımızda aslında pek azının nedeninin tek gen hastalığı olduğunu, iyi bir koruyucu sağlık hizmeti ile pek çoğunun yıkıcı etkisinden korunabileceğimizi fark ederiz. Genlere müdahale ile hastalıkların çoğundan kurtulacağımız miti günümüz sağlık sektörünün en büyük yalanlarından sadece biridir. Bu bağlamda biyoteknolojik yöntemlerin tıp alanında tek gen hastalıklarının ve bedensel hastalıkların tedavisinde kullanılmasının yanında, özellikle koruyucu sağlık yaklaşımlarını geliştirecek şekilde, genetik değişimlerle çevresel faktörler arasındaki ilişkiyi kavramada ve hastalıkları önlemede yararlı olacağını düşünüyorum.

Burada Hipokrat'ı anmadan geçemeyeceğim. "Primum non nocere" der Hipokrat, yani "önce zarar verme!". Bu öğüdün izinden yürümenin bugün biyoteknolojinin etik boyutunu tartışmamızda çok yararlı olacağına inanıyorum.

Bir farkla; Hipokrat bu öğüdü hekimlere vermiştir. Bir hekimin ilk işi önce zarar vermemektir. Kime? Tabii ki hastaya yani insana. Bugün biz bu öğüdü genişletip insansız doğayı da kapsayacak şekilde tüm doğaya mal etmeliyiz. Yani sıra, sadece zarar vermemeyi değil bir bütün olarak doğayı “geliştirmenin” uygun koşullarını da yaratmalıyız. Bu aslında bir bakıma doğanın kendi kendini geliştirmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması demektir. Bu etik yaklaşımın gerek insansız doğaya gerekse yaşadığımız toplumumuza yönelik yapacağımız her müdahalede bize yol gösterebileceğini düşünüyorum. Burada doğayı sadece insansız doğa olarak algılamadığım gibi, bizatihi insanı doğanın bir parçası olarak kabul ediyorum. Dolayısıyla insanın yaptığı / yapacağı her müdahale doğanın bir parçası olarak aslında bizatihi doğaya yani bizatihi kendisine yöneliktir.

Minimalist bir ifade olarak görünse de “önce zarar verme!” ilkesi ışığında genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) ve biyoteknoloji meselesinin etik boyutunu yeniden düşünmemiz faydalı olabilir. Bugün GDO’lu gıdaların insan sağlığına zararlı olmayacağını söylemek mümkün değil. Aksine bu gıdaların ciddi sağlık sorunlarına neden olduğunu ileri süren pek çok rapor, pek çok bilim insanı var. Öte yandan GDO’lu tohumların da doğanın bir nevi sigortası, yaşam garantisi ve dinamosu olan biyolojik çeşitliliği tehdit ettiğini biliyoruz. Zaten dünyada giderek yaygınlaşan GDO karşıtı mücadelenin de temel argümanlarından biri gerek insan sağlığına gerek insansız doğaya yönelik bu tür tehditler değil mi? Biyoteknoloji şirketlerinin yapmaları gerektiği halde yapmaktan kaçtıkları biyogüvenlik araştırmaları tartışma konularından bir diğeri değil mi? Öte yandan GDO’lu ürünlerin etiketlenmesi meselesi var. Türkiye gibi pek çok ülkede hâlâ her insanın en doğal hakkı olan ne yediğini bilme ve seçme hakkının bile gasp edildiğini biliyoruz.

Tüm bunları üst üste koyduğumuzda, günümüzde biyoteknolojinin adeta kapitalizmin en gözde üretim araçlarından biri olmasını, ülkelerin biyolojik çeşitliliğini tehdit ederek biyolojik korsanlığı meşrulaştırmaya çalıştığını, düşünsel mülkiyet hakkı adı altında yaşamı patentlemeye soyunduğunu bir kenara bıraksak dahi, GDO’lu tohumların ve gıdaların “önce zarar verme!”

ilkesi ışığında iyi göründüğünü söyleyebilmek mümkün mü?

Öte yandan, ekolojik bir toplumda biyoteknolojiyi kullanıp kullanmayacağımız, kullanacaksak bu konuda bize hangi etik değerlerin rehber olabileceği meselesi var. Pek tartışılmayan bu dev ve karmaşık konunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. İşin içine 'etik' girince meselenin çetrefilliliğine zorluğunu da eklemek gerekiyor. Diğer teknolojiler gibi biyoteknolojiyi de, ortaya çıkmasına neden olan sosyo-kültürel ve iktisadi ilişkilerden azade tartışamayacağımız gibi, biyoteknolojinin yaratacağı yeni toplumsal ilişkileri de görmezden gelemeyiz. Biyoteknolojiyi ekolojik yönelimli bir toplumda kullanma olasılığız her zaman olabilecektir. Ancak böylesi bir biyoteknolojinin şimdikinden nitelik olarak farklı olması gerektiğini düşünüyorum. Hipokrat’ın deyişinden devam ettiğimizde, ekolojik yönelimli bir biyoteknolojinin sadece doğaya zarar vermemesi yetmeyecektir. Bu gerekli bir koşul olmakla birlikte yeterli değildir. Zira kullanacağımız teknolojinin doğayla uyumlu olmasının yanında gerek insanların ve toplumların gerekse doğanın daha iyiye ve güzele doğru evrilmesine olanak tanımasının önemli olduğunu düşünüyorum. Hali hazırda biyoteknolojinin ister kullanım alanları isterse yönetimi ve denetimi açısından ele alındığında ekolojik yönelimli bir teknoloji olduğunu söylemek mümkün değil.

Son sözü “Biyoteknoloji Yüzyılı” adlı kitabın yazarı Jeremy Rifkin’e vermek istiyorum: ‘Sorun, daha çok, gelen Biyoteknoloji Yüzyılı’nda ne tür biyoteknolojileri seçeceğimiz sorunudur. Bitki ve hayvan genomlarının, genetik olarak düzenlenmiş “üstün ürünler” ve transgenik hayvanlar yaratmak üzere işlenmesindeki yeni yaklaşımlarımızı mı yoksa ekolojik tarımın ilerlemesi ve daha sevecen hayvan üreticiliği uygulamaları için yeni teknikleri mi kullanacağız? İnsan genomu hakkında biriktirdiğimiz bilgiyi genetik yapımızı değiştirmeye mi yoksa yeni gelişmiş sağlık koruma uygulamalarına mı kullanacağız?’...